

Л.А. Антоненко, Г.І. Рудь
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ІННОВАЦІЮ: ІСТОРИКО - ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

© Антоненко Л.А., Рудь Г.І., 2008

Розглянуто еволюцію наукової світової думки від Арістотеля, античної Греції (IV ст. до н.е.) до початку XXI ст. з питань економіки, прибутку та інновацій. В основу авторського аналізу покладено дослідження праць віденської економічної школи К. Менгера, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера та сучасних українських учених.

Ключові слова: інновації, інноваційна модель розвитку, еволюція економіки, стимулювання праці.

This article considers the evolution of the world scientific thought from Aristhotel, ancient Greece (IV century b.c.) to the beginning of the XXI century on economic issues, revenue and innovations. The base of the analysis is the Vienna Economic School works of K. Menger, F. Hayek, J. Shumpeter research and the leading modern Ukrainian scientists.

Key words: innovations, innovation development model, economy development, labor stimulation.

Постановка проблеми

Авторська постановка питання з інноваційної моделі розвитку полягає у визнанні як відправної (вихідної) точки формування, інноваційної моделі в історико-еволюційному аспекті, у контексті впливу Віденської світової економічної школи. Саме ця наукова школа Західної Європи мала найістотніший вплив, на наш погляд, на формування всієї економічної думки в Україні за останні два сторіччя.

Сучасний стан економіки нашої держави потребує інтенсифікації інноваційної діяльності, за допомогою якого відбулося б не лише економічне зростання, але й фундаментальне оновлення економіки, підвищення її науково-технологічного рівня. Об'єктивний розвиток економіки та економічної теорії в контексті вищезазначеного привели до необхідності розроблення методичного інструментарію та системних аналітичних досліджень тенденцій розвитку фундаментальних категорій, пов'язаних з інноваційною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сьогодні в Україні актуалізувалося питання про сутність інноваційної моделі розвитку. У роботах Ю.Я. Бобала, Й.М. Петровича, О.Є. Кузьміна, В.П. Бабича, І. Лукінова та інших розглянуто та запропоновано різноманітні варіанти формування промислової політики України на інноваційних засадах.

Огляд та узагальнення літературних джерел показали, що поняття “інновація” вживається авторами в різних контекстах, але, узагальнивши думки більшості авторів, можна стверджувати, що інноваціями є зміни у виробництві, які забезпечують зростання економічного або соціального ефекту від використання фінансових, матеріальних, інтелектуальних, інформаційних видів ресурсів. Об'єктом дослідження еволюційної економіки, на відміну від традиційної, є техніко-економічна складова суспільно-економічного розвитку, оскільки технологічні зміни в суспільному виробництві чинять дедалі більший вплив не лише на виробничі процеси, але й на суспільно-виробничі відносини [7, с. 22].

Постановка цілей

Метою статті є обґрунтування авторських пропозицій з реалізації інноваційної моделі розвитку з урахуванням еволюції світової економічної думки. Складовими цієї мети є:

- дослідження історичних витоків інноваційної думки у світовій економічній науці;
- виділення в сучасній практиці розвитку України показників, які вказують на проблемну ситуацію в нашій країні.

Виклад основного матеріалу

Інформаційною базою дослідження є роботи провідних українських та зарубіжних вчених ХХ та ХХІ ст. та нормативна база України.

На нашу думку, видається доцільним звернутися до класиків віденської економічної наукової школи та витоків української економічної думки. На думку видатного австро-американського ученого-економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки, професора Фрідріха Августа фон Хайєка, виникнення нашої цивілізації і збереження її у майбутньому багато в чому залежить від феномену, який можна визначити як "розширений порядок людського співробітництва". Цей порядок в політичній економії частіше називають капіталізмом¹.

Необхідно усвідомити, що цей розширений порядок склався не в результаті утілення свідомого задуму або наміру людини, а спонтанно: він виник через ненавмисне слідування певним традиціям і, особливо, моральним нормам.

Звернемося до витоків світової економічної думки, коли у IV ст. до н.е. у Давній Греції зародилася політична економія – ядро економічної науки. Як відомо, Арістотель був першим в історії економістом. У своїх міркуваннях він розумів під "економією" лише домоведення або управління індивідуальним господарством, таким, як домашня ферма. До діяльності на ринку, вивчення якої він називав "хремастиком", Арістотель відчував тільки презирство. Ідеалом для нього залишалася "автаркія", тобто самозабезпечення. Для нього будь-який порядок, який оформляє людську діяльність, являв собою продукт навмисної організації індивідуальних дій з боку розуму, що творить порядок.

У XIII столітті вчення Арістотеля розвинув Фома Аквінський. Наслідком цього стало проголошення арістотелівської етики фактично офіційним вченням римо-католицької церкви [6, с. 81]. Як відомо, саме католицизм, що виріс із греко-римської цивілізації, нині є духовним ядром західної цивілізації. Все те, що на початку ХХТ століття в Україні прийнято називати "західними цінностями", у цивілізаційному плані спирається на релігійні християнські цінності католицизму.

Природно, що до XVIII століття вплив Арістотеля в цих питаннях ослаб. Д. Юм відзначав, що ринок дав змогу "робити іншій людині послугу, навіть не почувавши до неї щирої прихильності". Проте у соціальній теорії запанували нав'язані арістотелізмом наївні уявлення про світ, що і лягли в основу соціального вчення. У царській Росії в дореволюційний період соціалістичні ідеї виростили з прагнень інтелігенції усунути суперечність між християнською справедливістю і разючою несправедливістю кріпосного ладу.

За багато століть в Європі погляди на економіку змінилися. Так, наприклад, Ф. А. Хайєк вважав, що будь-яке втручання держави в економіку є злом, хоча без нього і не можна. Він вірив,

¹ Ф. Хайєк (1899–1992) – австрійський економіст і соціолог, один з найоригінальніших представників економічної думки ХХ ст. Працював спочатку в Австрії, а потім у Великобританії, США та Німеччині. Ранні роботи Ф. Хайєка стосуються проблем цін та грошей. Світову славу йому принесла книга "Дорога до рабства" (1944). У 1974 р. одержав Нобелівську премію за праці з теорії грошей та економічних циклів, а також за глибокий аналіз взаємозалежності економічних, соціальних й інституціональних явищ [4, с. 635].

що з плином часу ми стаємо мудрішими². Інший всесвітньо відомий учений цієї наукової школи Йозеф Шумпетер³, який у 1909–1911 роках викладав економіку в університеті міста Чернівці, довів, що введення інновацій забезпечить такий динамізм змін у виробничому процесі, який набагато перевищить результати інтенсифікації дії усіх чинників.

Як показує гостра дискусія, яка розгорнулася на початку 2008 р. в Україні з питання ступеня державного втручання в економіку країни під час реалізації інноваційної моделі, на наш погляд, доцільно звернутися до порівняльного аналізу класиків світової економічної думки (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз теорії утворення прибутку

№ з/п	Автори	Зміст теорії
1	Д. Рікардо	Прибуток – відрахування з продукту праці робітника. Це різниця між ціною і витратами (включаючи оплату праці).
2	Ж.-Б. Сей	Відповідно до теорії трьох чинників прибуток – дохід підприємця. Утворюється як дохід одного з факторів при розподілі.
3	К. Маркс	Джерело прибутку – додаткова вартість. Прибуток – незароблений дохід капіталіста.
4	І. Тюнен	Винагорода за виконання підприємницької функції.
5	Й. Шумпетер	Винагорода за нововведення, впровадження інновацій.
6	Ф. Найт	Компенсація за ризик, можливі втрати в умовах ринкової невизначеності.
7	А. Маршалл	Дохід, отриманий четвертим чинником (організаторським).
8	Л. Вольрас	В умовах вільної конкуренції прибуток відсутній.
9	Сучасний "економікс"	Прибуток – функція підприємницької діяльності (організації, відповідальності, передбачення).
10	"Кон'юнктурна теорія"	Прибуток – результат діяльності підприємця в умовах сприятливої кон'юнктури чи монопольного становища фірми.

Таке різне розуміння першопричин прибутку в економіці, що ґрунтується на приватній власності, на наш погляд, пояснюється багатьма причинами. Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, К. Маркс та І. Тюнен вбачали в прибутку винагороду за працю основних учасників виробничого процесу через

² Важливо підкреслити, що Карл Менгер (1840–1921) народився на Галичині, яка тоді входила до складу Австро-Угорської імперії. Він вивчав право у Вені та Празі, учений ступінь доктора одержав в Кракові. Згодом Карл Менгер став провідним австрійським знавцем з питань валютного обігу, очолив Австрійську Верховну палату. Світову славу К. Менгеру принесла фундаментальна праця "Основи політичної економії", в якій він узагальнив теорію цінностей [4, с. 422]. Економічне вчення Ф. Хайєка можна охарактеризувати як "набожне", або "благочестиве", він продовжив традицію австрійської школи економічної думки (Карл Менгер, Е. Бем-Баверк, Людвіг фон Мізес). Ф. Хайєк не уявляв життя без капіталізму, без ринку. Він поділяв думку К. Менгера, згідно з якою для остаточної перемоги будь-якої наукової ідеї необхідно дозволити розвиватися всім іншим теоріям. Хайєк вважав, що теоретичні помилки повинні зникнути само по собі, адже саме таким шляхом людство осмислювало мудрість.

³ У концепції Йозефа Алоїса Шумпетера (1883–1950) відображено більшість істотних рис ринкового процесу в умовах "великого бізнесу": нові форми конкуренції, пов'язані із використанням переваг узагальнення виробництва і досягнень науково-технічного прогресу; нові можливості формування і важливіша роль монополії нового типу, яка ґрунтується на інноваціях; інтенсифікація конкуренції та зростання ступеня динамізму розвитку економіки [4, с. 675].

призму соціальної справедливості за поняттями свого часу. Лише Й. Шумпетер, один з усіх наведених класиків світової економічної думки, розглядав прибуток як винагороду за нововведення. З урахуванням світового економічного досвіду еволюції інноваційної моделі розвитку сьогодні можна констатувати, що будь-який учасник виробничого процесу завжди бере участь (у різних управлінських, правових та соціально-економічних полях) у зародженні або реалізації інноваційної ідеї, технологій тощо.

Наступні представники – сучасний "економікс" та "кон'юнктурна теорія" – розглядають прибуток без зв'язку із нововведеннями, тобто у їхньому розумінні ринкова кон'юнктура більше впливає на розмір прибутку, ніж інноваційна діяльність самих підприємців.

Стосовно нинішньої ситуації в Україні необхідно підкреслити, що заслуга Й. Шумпетера полягає в тому, що він зумів не тільки помітити, але й обґрунтувати виникнення зовсім нового, інноваційного типу розвитку. Світовий досвід ХХ–ХХІ ст. показує, що цей тип розвитку пов'язаний з цілою низкою складових, які його забезпечують, до того ж головним є введення нової технології і виробництво нових товарів. Перехід від старої продукції до нової потребує не тільки переходу до нової технології виробництва, але й удосконалення його організації, залучення нової висококваліфікованої робочої сили [7].

Звернемося до синтетичних показників, що характеризують рівень інноваційності в Україні в період ринкових реформ. Як зазначає академік НАН України А. Чухно, ступінь технологічного розвитку визначає конкурентоздатність країни на світовому ринку. За цим показником Україна займала у 2000 р. 56-те місце з 58 країн, в 2001 р. – 69-те місце серед 75 країн, в 2002 р. – 74-те місце серед 75 країн, а в 2004 р. була на 84-му місці серед 104 країн. Низький техніко-технологічний рівень економіки України позначився і на економічному рості. Більше ніж 4 роки підряд економіка розвивалася із середньорічним темпом приросту – ВВП 7,6 %, а промислове виробництво – 12,3 % [7, с. 17].

На наш погляд, нині Україна не тільки може, але і повинна перейти у максимально можливих масштабах на інноваційний тип розвитку, широке впровадження нової техніки і технології, масове підвищення професійно-кваліфікаційного рівня робітників, удосконалення управління виробництвом. Вказаний комплекс заходів може забезпечити зростання продуктивності праці, зменшення витрат виробництва і швидке підвищення ефективності економіки та якості життя населення. Для цього необхідно розробити відповідну загальнодержавну програму і на її підставі – регіональні та галузеві програми, які б конкретизувалися програмами корпорацій, фірм, підприємств. У своїй діяльності вони повинні передбачити застосування передових технологій, підвищення освітнього і кваліфікаційного рівня робітників, поєднання сучасного менеджменту з широкою участю працівників в управлінні виробництвом, підвищення конкурентоздатності вітчизняної продукції на внутрішньому та світовому ринках [7, с. 19].

Висновки

Виконане дослідження дає змогу зробити такі авторські узагальнення:

1. Світовий досвід і практика економічного розвитку України показує, що перетворення науково-технологічного розвитку на вирішальний чинник економічного зростання, підвищення ефективності і конкурентоздатності економіки країни зумовлюють становлення якісного нового, інноваційного типу розвитку.

2. Управлінська праця сьогодні в Україні в контексті інноваційної моделі розвитку потребує науково обґрунтованої системи мотивації, насамперед управлінської праці. Це передбачає:

- підбір талановитих менеджерів із заробітною платою, у 1,5–2 рази вищою від середньої;
- широке впровадження нової техніки та технології;
- масове підвищення професійно-кваліфікаційного рівня робітників.

3. Система мотивацій управлінської праці може бути ефективною лише за умов поєднання таких вихідних методологічних принципів:

- пошук на конкурентній основі талановитих менеджерів;
- автоматизація і комп'ютеризація робочих місць;
- постійна самоосвіта в робочий час за рахунок роботодавців;
- пошук оптимальної психологічної сумісності в колективі.

Перспективи подальших досліджень

У кінці 2008 року в Україні з'являться перші результати зближення нашої економіки з Всесвітньою торговою організацією (ВТО) і, частково, з Європейським Союзом (ЄС). Саме за ними, на наш погляд, можна буде скоригувати концептуальні погляди з конкретизації інноваційної моделі розвитку з урахуванням регіональних і галузевих особливостей.

1. Антоненко Л.А. Фридрих фон Хайек, лауреат Нобелівської премії: *взгляд на свободу и конкуренцию* / Л.А. Антоненко, И.Ю. Кучумова // *Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России* / Под ред. Ю.В. Яковца. – СПб.: Гуманистика, 2003. – С. 743–746. 2. Данилишин Б. *Внутрішньодержавні зони спеціального фінансового режиму господарських трансакцій* / Б. Данилишин, Л. Шостак // *Економіка України*. – 2006. – № 3. – С. 12–79. 3. Злупко С.М. *Проблеми формування і розвитку національної економіки в науковій творчості Івана Франка* // *Економіка України*. – 2007. – № 7. – С. 55–62. 4. *Класики менеджмента* / Под ред. М. Уорнера / Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001. – 1168 с. 5. Михасюк І. *Державне регулювання економіки в умовах глобалізації*. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 39 с. 6. Фридрих Август фон Хайек. *Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма*. – Пер. с англ. – М.: Изд-во "Новости" при участии изд-ва "Catallaxy", 1992. – 304 с. 7. Чухно А. *Науково-технологічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії* // *Економіка України*. – 2008. – № 1. – С. 12–22.